

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΑΓΙΑΝ ΛΑΥΡΑΝ

(25 Μαρτίου 1965)

Ἐορτάζομεν σήμερον τὴν δόξαν τῆς Παρθένου καὶ τὴν δόξαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, τὸν εὐαγγελισμόν τῆς Παρθένου καὶ τὸν εὐαγγελισμόν τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἑλληνικοῦ γένους.

Δύο «χαῖρε» ἐκφράζουν τὸ νόημα τῆς σημερινῆς μεγάλης ἡμέρας, τὸ «χαῖρε κεχαριτωμένη Μαρία» καὶ τὸ «χαῖρε, ὦ χαῖρε λευτεριά».

Ὁ πρῶτος χαιρετισμὸς προφέρεται ἀπὸ τὰ χεῖλη τοῦ ἀγγέλου καὶ εἶναι τὸ μεγάλο μήνυμα πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα ὅτι μέλλει νὰ γεννηθῆ Ἐκεῖνος ποὺ θὰ ταπεινωθῆ, θὰ σταυρωθῆ καὶ θ' ἀναστηθῆ. Γιὰ νὰ σώσῃ τὸ ἀνθρώπινο γένος ἀπὸ τῆ δουλεία τῆς ἁμαρτίας, διὰ ν' ἀποκαταστήσῃ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν παλαιάν του δόξαν καὶ λαμπρότητα. Ὁ δεύτερος χαιρετισμὸς προφέρεται ἀπὸ τὰ χεῖλη τοῦ ποιητοῦ τῶν Ἑλλήνων ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ χεῖλη ὄλων τῶν Ἑλλήνων, καὶ πρῶτα πρῶτα ἀπὸ τὰ χεῖλη τῶν Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ, εἰς αὐτὸν ἐδῶ τὸν ἱερὸν τόπον καὶ δηλώνει τὴν ἀνάστασιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Αἰώνων μαρτύρια καὶ πόνοι, πόνοι καὶ μαρτύρια ἀνήκουστα, μετουσιώνονται τώρα εἰς τὸν νικηφόρον καὶ ἅγιον αὐτὸν λόγον ὁ ὁποῖος ἀπαλύνει τὰ πονεμένα στήθη τῶν Ἑλλήνων. «Χαῖρε, ὦ χαῖρε ἐλευθεριά», ἀκούεται ἀπὸ παντοῦ. Καὶ πᾶσα ἡ γῆ βοᾷ με εὐφροσύνην

«χαῖρε, ὦ χαῖρε ἐλευθεριά». Καί τὰ βουνά καί τὰ δάση καί τὰ λαγκάδια καί οἱ λόγγοι καί οἱ κάμποι καί τὰ πελάγη ἀντηχοῦν, ἀντιλαλοῦν «χαῖρε, ὦ χαῖρε ἐλευθεριά».

Καί τὰ πανάρχαια πνεύματα τοῦ τόπου, οἱ παντοδύναμοι Θεοὶ τῶν Ἑλλήνων ἀγάλλονται τώρα καθὼς ἀκούουν ἀπὸ τὸ στόμα τῶν ἀπογόνων τῶν ἀρχαίων καί εἰς τὴν αὐτὴν γλῶσσαν «χαῖρε, ὦ χαῖρε λευτεριά».

Πόσα δάκρυα καί πόσα αἵματα ἐχύθησαν καί πόσος θάνατος ἀπλώθηκε καί πόσα δάκρυα καί πόσα αἵματα καί πόσος φρικτὸς θάνατος θὰ ἀπλωθῆ γιὰ νὰ ἐπανεύρῃ ἡ ἐλευθερία τὴν ἀρχαία τῆς πατρίδα καί δόξα.

Τοῦτο ἀναλογίζονται οἱ πανευδαίμονες Θεοὶ καί δακρύζουν, δακρύζουν ἀπὸ χαράν.

Τὸ ὀλιγάνθρωπον λοιπὸν ἔθνος τῶν Ἑλλήνων ἀποφασίζει γὰ καταθέσῃ τὴν ζωὴν του ὡς ἐνέχυρον τῆς ἐλευθερίας, ἀποφασίζει ν' ἀποτινάξῃ τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας τεσσάρων αἰώνων καί νὰ τὰ βάλῃ μὲ μίαν αὐτοκρατορίαν τοῦ τρόμου καί τῆς βαρβαρότητος. Αὐτὸ εἶναι τὸ μέγαλον καί πρωτάκουστον γεγονός τῆς ἱστορίας.

Ἡ Εὐρώπη ὅμως τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δὲν πιστεύει εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῶν ταπεινωμένων Ἑλλήνων γιὰτὶ ἐκεῖνοι ποὺ εὐτυχοῦν δὲν πιστεύουν ὅτι γίνονται θαύματα. Ἐλάχιστοι μόνον Ἑλληνολάτρεις ἐνθουσιάζονται καί ἔρχονται εἰς τὴν Ἑλλάδα γὰ πολεμήσουν μαζί μὲ τοὺς Ἑλληνας, γὰ συμμετάσχουν εἰς τὸ ἱστορικὸν Θαῦμα τῶν Ἑλλήνων.

Οἱ ἐγκαταλελειμμένοι ἀπὸ τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης Ἑλληνας, οἱ πτωχοί, δυστυχεῖς καί κατατρεγμένοι παρουσιάζονται τώρα εἰς τὸ προσκήνιον τῆς ἱστορίας καί τὸ φωτίζουν μὲ ἓνα καινούργιο φῶς, ἓνα «φῶς ποὺ πατεῖ χαρούμενο τὸν Ἄδη καί τὸ Χάρο». Καί μὲ τὸ φῶς

τοῦτο φωτίζεται δλόκληρος ὁ ἱερὸς βράχος ποῦ λέγεται Ἑλλάς.

Ἐκ τῆς βάθος τῆς ψυχῆς τῶν περιφρονημένων καὶ ταπεινωμένων Ἑλλήνων ὑψώνονται τώρα οἱ μεγάλες ἰδέες τῆς ζωῆς ὡς ἀγωνίσματα ὀλυμπιακά, ἡ ἰδέα τῆς ἐλευθερίας, ἡ ἰδέα τῆς πατρίδος, ἡ ἰδέα τοῦ ἔθνους, ἡ ἰδέα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, ἡ ἰδέα τῆς λεβεντιᾶς, ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἁγίων του. Τὰ ὀλυμπιακά αὐτὰ ἀγωνίσματα φέρουν τὰ θρυλικά ὀνόματα, Ἁγία Λαύρα, Δραγατσάνι, Σπέτσαι, Ψαρρά, Ἰδρα, Σάλωνα, Βαλτέτσι, Δερβενάκια, Γραβιά, Νάουσα, Μομφρασία, Χίος, Μεσολόγγι καὶ τόσα ἄλλα.

Τὸ Εἰκοσιένα εἶναι τὸ μέγα γεγονός τοῦ Δεκάτου ἐγγάτου αἰῶνος. Ὅλα τ' ἄλλα γεγονότα τοῦ αἰῶνος τούτου τὰ ἔχει σκεπάσει ἡ τέφρα τῆς ἱστορίας, ἐνῶ αὐτὸ ἀποτελεῖ τὴν κορυφὴν ὅπου ἀνῆλθαν οἱ Νέοι Ἑλληγες καὶ ἀπ' αὐτὴν τὴν κορυφὴν εἰσῆλθον εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ἱστορίας. Εἶναι μοναδικὸς ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον οἱ ἀγωνιστὲς τοῦ Εἰκοσιένα εἰσέρχονται ὁ ἕνας μετὰ τὸν ἄλλον εἰς τὴν ἀθανασίαν καὶ ἀναγκάζουν τὴν τότε Εὐρώπην, εἴτε τὸ ἤθελε, εἴτε δὲν τὸ ἤθελε, νὰ στρέψη τὰ βλέμματά της εἰς τὸ πάγκαλον τοῦτο θέαμα τῆς δόξης καὶ τῆς ἐλευθερίας.

Ἔτσι τὸ πολιτικόν, ἠθικόν καὶ πνευματικόν μέγεθος τῶν ὀλυμπιακῶν παλαισμάτων τοῦ Εἰκοσιένα ἀκτινοβολεῖ πολὺ πέραν ἀπὸ τὰ ὄρια τῆς ἀγωνιζομένης Ἑλλάδος. Καὶ γίνεται τὸ ἔναυσμα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῶν ἄλλων λαῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου ποῦ ἐστέναζαν κάτω ἀπὸ τὸν ζυγὸν τῆς πνιγηρᾶς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας.

Γι' αὐτὸ κάθε φορὰ ποῦ ἐορτάζομεν τὴν ἐπέτειον τοῦ Εἰκοσιένα καὶ συναθροίζομεθα νὰ τιμήσωμεν τὴν

μνήμην τῶν μεγάλων οἰκοδόμων τοῦ μνημείου τῆς Ἑλληνικῆς Ἐλευθερίας ἔχομεν χρέος νὰ ἐμβαθύνωμεν εἰς τὸ νόημά της. Ἐχομεν χρέος ὄχι μόνον νὰ κλάψωμεν ἐπάνω εἰς τοὺς τάφους τῶν ἡρώων καὶ ἀγωνιστῶν τῆς ἔλευθερίας μας, ἀλλὰ νὰ συνειδητοποιήσωμεν τὴν ἱστορικὴν μοῖραν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Τοῦτο ἐπιβάλλεται σήμερα περισσότερο ἀπὸ ἄλλοτε γιατί οἱ σημερινοὶ καιροὶ εἶναι κρίσιμοι διὰ τὴν διατήρησιν τοῦ μεγάλου ἀγαθοῦ τῆς ἔλευθερίας μας. Οἱ κίνδυνοι ποὺ ἀπειλοῦν σήμερα τὴν ἔλευθερίαν μας εἶναι πολὺ μεγαλύτεροι ἀπὸ ἄλλοτε. Τοῦτο ἀκριβῶς εἶναι καὶ πρέπει νὰ μᾶς γίνῃ συνείδησις.

Ἐχομεν ἀνάγκην ν' ἀναπροσαρμόσωμεν τὰς δυνάμεις μας διὰ νὰ κρατήσωμεν τὴν ἔλευθερίαν μας, ἀλλὰ πρὸ παντὸς καὶ νὰ τὴν ἀναδείξωμεν, νὰ τὴν ὑψώσωμεν περισσότερο.

Διὰ νὰ κατορθώσωμεν τοῦτο πρέπει ν' ἀγωνισθῶμεν, νὰ κοπιᾶσωμεν περισσότερο ἀπὸ ἄλλοτε, γιατί οἱ ἄλλοι γύρω μας ποὺ ἀπειλοῦν τὴν ἔλευθερίαν μας ἐργάζονται. Εἶναι καλῶς ὀργανωμένοι. Κατωρθώσαμεν νὰ ἐπιπλεύσωμεν εἰς τὴν ἱστορίαν, διότι εἴμεθα πάντοτε πνευματικῶς ἀνώτεροι τῶν ἄλλων. Αὐτὴν τὴν πνευματικὴν μας ὑπεροχὴν πρέπει νὰ τὴν διατηρήσωμεν καὶ νὰ τὴν ἐπαυξήσωμεν, νὰ τὴν ἐντείνωμεν εἰς τὸ ἔπικρον. Διὰ τοῦτο χρειαζόμεθα παιδείαν καὶ ἐπιστήμην. Χωρὶς παιδείαν στερεὰν δὲν δυνάμεθα νὰ διατηρήσωμεν τὴν ἔλευθερίαν μας. Καὶ στερεὰ παιδεία εἶναι ἐκείνη ποὺ στηρίζεται εἰς τὴν παράδοσιν τοῦ ἔθνους, εἰς τὰς ἀξίας ποὺ ἐδημιούργησεν ὁ τόπος αὐτός, τὸ πνεῦμα αὐτοῦ τοῦ τόπου. Τὰ μέτρα τῶν πραγμάτων ἦσαν πάντοτε διὰ τοὺς Ἕλληνας δύο, τὸ πνεῦμα τῆς ἔλευθερίας καὶ ὁ Θεός.

Ἡ ἰδέα τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ ἦσαν οἱ μεγάλες ἀξίες τῆς ζωῆς των. Ἔτσι ἐδημιούργησαν τὸ καλλιτέχνημα τῆς ἐλληνικῆς ἐλευθερίας. Ὅλα τ' ἄλλα ἦσαν γι' αὐτοὺς πράγματα δεύτερα. Τὸ καλλιτέχνημα τοῦ ἐλευθέρου ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς ἐνδυναμώνεται ἀπὸ τὴν πίστιν εἰς τὸν Θεόν, αὐτὸ εἶναι καὶ πρέπει νὰ εἶναι καὶ σήμερα καὶ πάντα τὸ ἰδανικό μας. Ἐπάρχουν σήμερα ρεύματα ποὺ ἀπειλοῦν νὰ παραμερίσουν καὶ τὸ καλλιτέχνημα τοῦ ἐλευθέρου ἀνθρώπου καὶ τὴν πίστιν εἰς τὸν Θεόν.

Μηχανισμὸς καὶ τυποποιημένη ἰδεολογία τῶν μαζῶν, ὑποσχέσεις περὶ εὐδαιμονίας καὶ πολλὴ δημοκρατία καὶ δημαγωγία ἀπειλοῦν ν' ἀφανίσουν τὴν προσωπικότητα τοῦ ἐλευθέρου ἀνθρώπου καὶ τὴν πίστιν εἰς τὸν Θεόν. Τὸ ἰδικόν μας χρέος εἶναι νὰ κρατήσωμεν τὴν ἐλευθερίαν τοῦ πνεύματός μας, δηλαδή τὸ ἀθάνατον πνεῦμα τῶν Ἑλλήνων καὶ τὴν πίστιν του εἰς τὸν Θεόν. Ἡ ἐλευθερία τοῦ πνεύματος εἶναι γιὰ μᾶς ἀνάγκη βιολογική, διότι εἴμεθα ὀλίγοι καὶ οἱ ὀλίγοι ὅταν χάσουν τὴν ἐλευθερίαν των, χάνονται εὐκολα, καὶ μάλιστα σήμερα, ὅποτε ὑπάρχει κατακλυσμὸς, ἐνῶ ἐκεῖνοι ποὺ εἶναι πολλοί, πάρα πολλοί, καὶ ὅταν χάσουν τὴν ἐλευθερίαν των δὲν χάνονται (Κινέζοι). Ἐχομεν ἀνάγκην νὰ συγχρονισθῶμεν τεχνικῶς καὶ οἰκονομικῶς, ἀλλὰ πρέπει νὰ προσέξωμεν πολὺ μήπως αὐτὸς ὁ ἐκσυγχρονισμὸς μᾶς ἀπομακρύνει ἀπὸ τὶς μεγάλες ἰδέες ποὺ ἦταν πάντοτε τὰ μέτρα τῆς ζωῆς μας, ἀπὸ τὴν ἰδέαν τοῦ πράγματι ἐλευθέρου ἀνθρώπου καὶ ἀπὸ τὴν ἰδέαν τοῦ Θεοῦ. Ὡς πρὸς αὐτὲς τὶς ἰδέες πρέπει νὰ μείνωμεν ἀσυγχρόνιστοι, ἄλλως κινδυνεύομεν.

1965

ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ ΚΑΙ ΝΕΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

Δύο φορές υποδουλώθηκε τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος κατὰ τὴν τρισχιλιόχρονη ἱστορία του. Τὴν πρώτην υποδουλώθηκε τοὺς Ρωμαίους καὶ τὴν δευτέραν τοὺς Τούρκους. Χίλια καὶ περισσότερα χρόνια, προτοῦ υποδουλωθῆ ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους, ἔζησε ἐλεύθερον καὶ ἐδημιούργησε τὸν ἀρχαῖον, τὸν κλασσικὸν πολιτισμόν, ἠμέρωσε τὴν Μεσόγειον, ἔφερε εἰς φῶς ὅλες τὰς μεγάλας ἰδέας τῆς ζωῆς μετὰ τὴν φιλοσοφίαν του καὶ παρουσίασε μετὰ τὴν τέχνην του τὸν ἄνθρωπον σὲ ὅλην τὴν λαμπρότητα καὶ τὸ ἀθάνατόν του κάλλος. Τέλος κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος ἐδημιούργησε τὴν ἀρχαίαν πόλιν ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἔδρασε ὡς ἐλεύθερος πολίτης. Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν πουθενὰ ἄλλοῦ στὸν κόσμον δὲν ὑπῆρχε πολιτικὴ ἐλευθερία, αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν πολιτικὴν ἐλευθερίαν, τὸ μεγαλύτερον ἀγαθὸν τῆς ζωῆς, ἀφῆρσαν ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος οἱ Ρωμαῖοι.

Μετὰ τὴν παιδείαν του ὅμως καὶ μετὰ τὴν εὐκαιρίαν ποῦ τοῦ ἔδωκε ἡ Θεῖα Πρόνοια μετὰ τὸν Χριστιανισμόν, κατώρθωσε τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος νὰ ἀποτινάξῃ τὴν ρωμαϊκὴν δουλείαν καὶ μάλιστα μετὰ ἕνα ἀξιοθαύμαστον τρόπον ἢ μάλλον μετὰ ἕνα πρωτόκτιστον τρόπον, γιατί ἔπεισε τοὺς Ρωμαίους νὰ μεταφέρουν τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους των

Λόγος εἰς τοὺς ἐκπαιδευτικοὺς τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως τοῦ Πειραιῶς, ἐπὶ τῇ ἐπετείῳ τοῦ 1821. Ἔτος 1966, Θέατρον Πειραιῶς.

ἀπὸ τῆ Δύση στὴν Ἀνατολή, ν' ἀφήσουν τὴν παλαιὰ Ρώμη καὶ νὰ χτίσουν τὴ νέα Ρώμη. Τὴν μεγάλη αὐτὴν ἀπόφαση τὴν ἔλαβε ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος, ὁ ὁποῖος ἱδρυσεν τὴν Κωνσταντινούπολη.

Ἔτσι ἐγένε ἐκεῖνο ποῦ εἶχε φοβηθῆ ὁ Κάτων, ὁ ὁποῖος εἶπε κάποτε ὅτι οἱ Ρωμαῖοι ἔγαν ἐχθρὸν πρέπει νὰ φοβοῦνται, τὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα. Ἄν οἱ Ἕλληνες, εἶπε ὁ Κάτων, κατορθώσουν νὰ ἐπιβάλουν στοὺς Ρωμαίους τὴν παιδεία τους καὶ τὴ φιλοσοφία τους, τότε οἱ Ρωμαῖοι θὰ εἶναι χαμένοι.

Οἱ Ἕλληνες εἶχαν τὸ μεγάλο προνόμιο τῆς ἱστορίας νὰ παραλάβουν τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ, νὰ τὸ ἐρμηνεύσουν μὲ τὴ φιλοσοφία τους πρῶτα καὶ ἔπειτα νὰ τὸ ἐκφράσουν μὲ τὴν τέχνη τους καὶ νὰ τὸ παραδώσουν στὴν Οἰκουμένη. Καὶ τὸ καταπληκτικὸ τοῦτο ἔργο τὸ ἔκαμαν κάτω ἀπὸ τὴν δουλεία τῶν Ρωμαίων.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἀνεγνώρισε τὸν ἄθλο αὐτὸν τῶν Ἑλλήνων, ὁ ὁποῖος εἶχε μετακινήσει τὸ κέντρον βάρους τῆς αὐτοκρατορίας τῶν Ρωμαίων ἀπὸ τὴ Δύση στὴν Ἀνατολή, γιατί ἐδῶ στὴν Ἀνατολή ἔγιναν οἱ μεγάλοι πνευματικοὶ ἀγῶνες γιὰ τὴν ἐπικράτηση τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἐδῶ ἡ Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία ἄλλαξε τὸ πρόσωπό της.

Ἄλλα χίλια καὶ περισσότερα χρόνια θὰ κρατήσουν τώρα τὴν αὐτοκρατορία στὰ χέρια τους, οἱ Ἕλληνες, ὡς αὐτοκρατορία δική τους, ὡς βυζαντινὴ αὐτοκρατορία, θὰ δοξάσουν τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ, θὰ τὸ μεταδώσουν στοὺς γύρω λαοὺς καὶ θὰ παλέψουν μὲ ὅλα τὰ εἶδη τῶν βαρβάρων ποῦ τὰ ἠλέκτριζε καὶ τὰ ἐσαγήνευε τὸ μεγαλεῖο τῆς Πόλης καὶ θὰ ἀποκρούσουν μὲ σκληροὺς ἀγῶνες τὸν Ἰσλαμισμό, τὸ παντοδύναμο τοῦτο κῦμα ποῦ ἀπλώθηκε ταχύτατα ἀπὸ τὴν Ἀραβία εἰς

τὴν Ἰσπανία καὶ ἔτσι θὰ δημιουργήσουν τὸν δεύτερο μεγάλο πολιτισμὸ τῆς ἱστορίας των, τὸν χθесινὸ πολιτισμὸ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, τὸν βυζαντινὸ καὶ δὲν ξέρει κανεὶς πράγματι τί θὰ θαυμάση περισσότερο, τὸν ἀρχαῖο ἑλληνικὸ πολιτισμὸ ἢ τὸν βυζαντινὸ. Πάντως, ὡς ἱστορικὸς ἄθλος ὁ βυζαντινὸς πολιτισμὸς ἦταν δυσκολώτερος, γιατί τὰ προβλήματα ποὺ ἐδάμασε ὁ πολιτισμὸς αὐτὸς ἦταν περισσότερα καὶ σκληρότερα. Ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία ἦταν μία ἀριστοτεχνικὴ σύνθεση, ἦταν ἓνα ἀριστούργημα πολιτικῆς τέχνης καὶ πολιτικῆς σοφίας. Καὶ ὁ μεγάλος τεχνίτης τοῦ ἀριστουργήματος αὐτοῦ ἦταν τὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα. Καὶ δὲν ὑπάρχει καλύτερο σύμβολο τοῦ ἀριστουργήματος αὐτοῦ ἀπὸ τὸ βυζαντινὸ μωσαϊκὸ, τὸ ὁποῖον μὲ τὴν ποικιλία καὶ τὸ βάθος τῶν χρωμάτων ποὺ τὸ συνθέτουν μᾶς μεθάει τὰ μάτια τοῦ σώματος καὶ τὰ μάτια τῆς ψυχῆς.

Οἱ Ἕλληνες καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Βυζαντίου καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὅπως ἀκριβῶς καὶ σήμερα, ἦταν ἀριθμητικῶς ὀλίγοι. Ὀλιγάριθμος λαὸς ἦταν καὶ ἔμειναν οἱ Ἕλληνες καὶ ἀκριβῶς γι' αὐτὸ ἐχρειάζονταν πάντοτε μεγάλη τέχνη καὶ σοφία καὶ γιὰ νὰ ἐπιζήσουν περιβαλλόμενοι καὶ θαλλόμενοι συνεχῶς ἀπὸ τὰ πολυάνθρωπα πολυάριθμα πλήθη τῶν ἄλλων λαῶν. Γιὰ νὰ συντάξουν λοιπὸν καὶ νὰ διατηρήσουν χίλια καὶ περισσότερα χρόνια τὴ βυζαντινὴ τους αὐτοκρατορία ἐχρειάζονταν μεγάλη πολιτικὴ τέχνη καὶ σοφία.

Κάποτε ὁμως ἦλθε μία στιγμή ποὺ τὸ ἀριστούργημα αὐτό, τὸ μωσαϊκὸ τῆς βυζαντινῆς τέχνης καὶ τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἄρχισε νὰ διαλύεται. Ὁ ἐσωτερικὸς δυναμισμὸς ποὺ τὸ συγκρατοῦσε, ἄρχισε νὰ μειώνεται, ὡς ποὺ ἦλθε ἡ ὥρα τῆς μεγάλης συμφορᾶς τοῦ ἑλληνικοῦ γένους.

Ἡ Πόλις ἔπεσε, ἔπειτα ἀπὸ ἀγῶνα μέχρις ἐσχάτων. Καὶ ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ, ὁ Κωνσταντῖνος, ἔπεσε τελευταῖος. — «Τὸ δὲ τὴν πόλιν σοι δοῦναι οὐτ' ἐμὸν ἔσται οὔτε ἄλλον τῶν κατοικούντων· ἐν ταύτῃ κοινῇ γὰρ γνώμῃ πάντες ἀποθανοῦμεν καὶ οὐ φειδόμεθα τῆς ζωῆς ἡμῶν».

Ἀπὸ τὴν ἀπάντησιν τοῦ Κωνσταντίνου πρὸς τὸν Μωάμεθ, ὁ ὁποῖος τὸν καλοῦσε νὰ παραδώσῃ τὴν πόλιν, φαίνεται καθαρὰ ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε συνείδησιν ὅχι μόνον τῆς μεγάλης κληρονομίας, ἀλλὰ ὅτι εἶχε συνείδησιν ὅτι μὲ τὸν θάνατό του θέτει τὰ θεμέλια τῆς ἐπιβιώσεως τοῦ ἔθνους. Καὶ πράγματι τὰ ἠθικὰ θεμέλια τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ τὰ ἔθεσε ὁ Κωνσταντῖνος. Γιὰ τοῦτο ὅταν κατὰ τὴν ἐπανάστασιν, σ' ἓνα διάλογο πού εἶχε ὁ Κολοκοτρώνης μὲ τὸν Ἄγγλο Ναύαρχο τῆς Μεσογείου καὶ ὁ Ἄγγλος τοῦ εἶπε ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις εἶναι ἀνταρσία, ὁ Κολοκοτρώνης ἀπήντησε ὅτι δὲν εἶναι ἀνταρσία ἀλλὰ συνέχεια τῆς θυσίας τοῦ Κωνσταντίνου. Θὰ ἦταν ἀνταρσία ἔάν ὁ αὐτοκράτωρ εἶχε συνθηκολογήσει καὶ εἶχε ὑπογράψῃ συνθήκη. Καὶ ὅλη ἡ Τουρκοκρατία ἦταν μία συνέχεια τῆς μεγάλης θυσίας τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα, ἕκείνος πού ἔθεσε τὰ πνευματικὰ θεμέλια τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ, εἶναι ὁ φιλόσοφος Πλήθων, ὁ ὁποῖος εἶδε ὅτι ἡ συμφορὰ ἔρχεται καὶ ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἔπρεπε νὰ συνειδητοποιήσῃ ἐκ νέου τὴν μοῖρα του καὶ μὲ θάσιν καὶ ἀφετηρία τὴν Πελοπόννησον νὰ διεκδικήσῃ ὅ,τι τοῦ ἀνήκει.

Ἐνας λοιπὸν αὐτοκράτωρ μὲ τὸ αἷμα του καὶ ἓνας φιλόσοφος μὲ τὸ πνεῦμα του, ἔθεσαν τὰ θεμέλια τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ.

Ὁ Πλήθων ἦταν ὁ τελευταῖος Βυζαντινὸς ὁ ὁποῖος

κατάλαβε ότι για να σωθῆ τὸ ἔθνος, να σωθῆ ὁ μεγάλος τεχνίτης τοῦ Βυζαντινοῦ μωσαϊκοῦ, ἔπρεπε να συνειδητοποιήση ἐκ νέου τὴ μοῖρα του καὶ να συνδεθῆ πάλι με τὴν ἀρχαιότητα. Ἀπ' αὐτὴν τὴν συνείδηση προέρχεται ὁ λόγος του «Ἕλληνες γὰρ ἐσμέν».

Ἡ συμφορὰ ἦταν τόσο μεγάλη, ὥστε οὔτε τὰ μαρτύρια ποὺ πέρασε τὸ ἔθνος κατὰ τὴν Τουρκοκρατία, οὔτε τὸ αἷμα τοῦ Εἰκοσιένα, οὔτε καὶ τὸ ἄφθογο αἷμα ποὺ ἔχυσε τὸ ἔθνος ἀπὸ τὸ 1821 ὡς σήμερα, ἔφεραν τὴν κάθαρση τοῦ δράματος. Τὸ δράμα τοῦτο βαραίνει τὴν ψυχὴ τοῦ ἔθνους ὡς σήμερα, εἴτε τὸ ὁμολογοῦμε εἴτε ὄχι. Συνέχεια τοῦ δράματος τούτου εἶναι καὶ ὁ ἀγὼν ποὺ γίνεται τόσα χρόνια τώρα για τὴν Κύπρο.

Ἡ συμφορὰ τοῦ 1453 ἀποτελεῖ ἓνα μεγάλο καὶ συνταρακτικὸ δρόσημο στὴν ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, μεγάλο καὶ ἀρνητικῶς καὶ θετικῶς. Ἀρνητικῶς γιατί με τὴ συμφορὰ τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος ἔχασε τὴν πολιτικὴ του παρουσία καὶ ὑπαρξή, ἔχασε τὴν οἰκουμενικότητά του. Θετικῶς γιατί ἔθεσε τὰ θεμέλια τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ.

Ὁ Ἑλληνισμὸς ἀπέναντι στὸν κατακλυσμὸ ποὺ τὸν ἐσκέπασε ἔθεσε ἐκ νέου σὲ ἐνέργεια δύο τρόπους δράσεως καὶ ἀντιδράσεως, τὸν ρεαλισμὸν του καὶ τὸν ἰδεαλισμὸν του. Με τὸν ρεαλισμὸν του ἔβλεπε τὰ πράγματα ὅπως πράγματι ἦταν, ἐσυνειδητοποίησε τὴ μοῖρα του. Με τὸν ἰδεαλισμὸν του ἔβλεπε τὰ πράγματα ὄχι ὅπως ἦταν, ἀλλὰ ὅπως ἔπρεπε να εἶναι, ὅπως ἔπρεπε να γίνουν, να ξαναγίνουν. Ἀπὸ τὸν ἰδεαλισμὸν του ἐγεννήθη μέσα του τὸ ὄραμα τῆς ἀναγεννήσεώς του. Τὸ ὄραμα ὁμως τοῦτο δὲν ἦταν ἀφηρημένο, δὲν ἦταν κάτι τὸ ἀκαθόριστο, ἀλλὰ ἦταν συνδεδεμένο με τὸν ρεαλισμὸν του, με τὴν βαρειὰ του μοῖρα. Τὸ ἓνα ἐδυνάμωνε τὸ ἄλλο,

ρεαλισμός και ιδεαλισμός ήταν ακριβώς τὰ δύο βασικά γνωρίσματα τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Εἰκοσιένα. Τὴν σκληρὴν πραγματικότητα τῆς δουλείας των ἐφώτιζε πάντοτε ὁ θρῦλος ἐνὸς μεγαλείου ποῦ πέρασε καὶ ποῦ ἔπρεπε νὰ ξαναγίνη πραγματικότης.

Τὸν θρῦλο αὐτὸν τὸν βρίσκομε μέσα σὲ ὄλους τοὺς ἀγωνιστὰς τοῦ Εἰκοσιένα. Ὁ ρεαλισμὸς τοὺς ἔλεγε ὅτι μόνον μὲ τὸ αἶμα μπορεῖ νὰ ξαναγίνη ὅ,τι ἐχάθηκε. Ὁ ιδεαλισμὸς πάλι κρατοῦσε μέσα τους ζωντανὸ ἐκείνο ποῦ χάθηκε, δὲν τὸ ἄφηγε νὰ γίνη ἀπλῆ ἱστορία ἢ ἀπλὸ κειμήλιο.

Ἔτσι κατῶρθωσαν οἱ Ἕλληνες νὰ ἀποκτήσουν ξανά τὸ μεγάλο ἀγαθὸ τῆς ἐλευθερίας. Τὸ αἶμα ὅμως ποῦ ἔχυσαν ἀπὸ τότε ποῦ ἔχασαν τὴν Πόλη ὡς σήμερα, εἶναι τόσο πολὺ, ὥστε ὅ,τι ἀπέκτησαν νὰ τοὺς φαίνεται ἀκόμη λίγο.

Ἡ ἐλευθερία δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἀφετηρία, εἶναι ἡ προϋπόθεση γιὰ νὰ δημιουργήσουν ἐκ νέου αὐτὸ ποῦ ἔχασαν καὶ ἔχασαν τὴν οἰκουμενικότητά των. Μόνον ὅταν κατορθώσουμε μὲ τοὺς κρουνοὺς αἵματος ποῦ ἐχύσαμε γιὰ τὴν ἐλευθερία μας νὰ τοὺς κάμωμε καὶ κρουνοὺς πνεύματος, μόνον ὅταν μπορέσωμε νὰ κάμωμε τὸ αἶμα ποῦ ἐχύσαμε πνεῦμα, νὰ ἀναδειχθοῦμε δηλαδὴ ὄχι μόνον μὲ τὸν ἥρωισμό μας, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ πνεῦμα μας, τότε θὰ ἀποκτήσωμε ξανά ὅ,τι ἐχάσαμε. Μόνον τότε θὰ ξαναγίνωμε λαὸς οἰκουμενικός, αὐτὸ ἄλλωστε εἶναι καὶ τὸ νόημα ὄλων τῶν θυσιῶν.

Δὲν θρηνοῦμε οὔτε καὶ πρέπει νὰ θρηνοῦμε γιὰ ὅ,τι ἐχάσαμε, γιὰτὶ ἕνας ζωντανὸς λαὸς δὲν θρηνεῖ, οὔτε ταρασσεῖ τὴν αἰώνια γαλήνη τῶν τάφων τῶν ἡρώων του, ἀλλὰ τιμᾷ τοὺς νεκροὺς του μὲ ὅ,τι κάνει, μὲ ὅ,τι δημιουργεῖ.

Καὶ ὅσο σκληρότερη γίνεται ἡ ζωὴ — καὶ σήμερα ἡ ζωὴ ἔχει γίνει σκληρότερη γιὰ μᾶς ὡς ἔθνος ἀπὸ ὁποτεδήποτε ἄλλοτε — τόσο περισσότερο πρέπει νὰ ἐντείνωμε τὶς δυνάμεις μας γιὰ νὰ ἀναδειχθοῦμε, γιὰτὶ δίχως ἀνάδειξη δὲν ὑπάρχει σήμερα ἐπιβίωση.

Κανένα κήρυγμα ἀπατηλῆς εὐδαιμονίας δὲν πρέπει νὰ μᾶς παρασύρη, γιὰτὶ ἡ εὐδαιμονία δὲν ὑπάρχει, ὑπάρχει μόνον ἡ δημιουργία, ὁ σκληρὸς ἀγὼν τῆς ζωῆς, τὸν ὁποῖον καὶ ἐκεῖνοι ποὺ κηρύσσουν σὲ μᾶς τὴν εὐδαιμονία ἢ μᾶς τὴν ὑπόσχονται, γνωρίζουν πολὺ καλὰ καὶ τὴν ἐφαρμόζουν στὴ δική τους ζωὴ. Ἡ ὑπόσχεση τῆς εὐδαιμονίας ἔχει μόνον ἓνα σκοπὸ, νὰ μᾶς μεταβάλῃ σὲ μάζα ἀπὸ ἄτομα ποὺ εἴμεθα, ἀπὸ πρόσωπα αὐτεξούσια καὶ αὐτοδύναμα νὰ γίνωμε μάζα ὁμοιόμορφη, ὅποτε γινόμεσθε εὐάλωτοι.

Οἱ Ἕλληγες ἓνα πρᾶγμα ἔθεσαν πάνω ἀπὸ ὅλα στὴν ζωὴ τους, τὴν ἐλευθερία τῶν ἀνθρώπων, τὴν πραγματική, καὶ ἡ πραγματικὴ ἐλευθερία ζῆ μόνον μέσα σὲ αὐτοδύναμα καὶ αὐτεξούσια πρόσωπα, αὐτὰ ὅμως εἶναι ἀνύπαρκτα μέσα στὴν ὁμοιομορφία τῆς μάζης, ἡ ὁποία εἶναι τὸ προοίμιον τῆς δουλείας.

1966

ΤΟ 1821 ΚΑΙ ΤΑ ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

Τὸ ἐλληνικὸν Ἔθνος πανηγυρίζει σήμερον τὴν Ἀνάστασίν του. Οἱ Ἕλληνες κλίνουν σήμερον τὸ γόνυ ἐνώπιόν τῶν τάφων καὶ τῶν μνημείων τῶν ἡρώων τῆς μεγάλης ἐποχῆς τοῦ '21, ἐνθυμοῦνται μὲ εὐγνωμοσύνην τοὺς γνωστοὺς καὶ ἀγνώστους ἀγωνιστάς, ἐνθυμοῦνται μὲ βαθυτάτην θλίψιν τὴν ζοφεράν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας καὶ ὑψώνουν τὸ βλέμμα των εἰς τὸν Θεὸν διὰ τὸν εὐχαριστήσουν, διότι τοὺς ἐβοήθησε νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὴν πολιτικὴν σκηνὴν τοῦ κόσμου. Τέσσαρες αἰῶνες διήρκησεν ὁ πολιτικὸς θάνατος τῶν Ἑλλήνων.

Τὸ 1821 ἀποτελεῖ τὴν ἡρωϊκὴν ἀπάντησιν, ἢ μᾶλλον συνέχισιν εἰς τὴν ἡρωϊκὴν τραγωδίαν τοῦ 1453. Δύο μεγάλας τραγωδίας ἐγνώρισε τὸ ἐλληνικὸν Ἔθνος κατὰ τὴν μακρὰν ἱστορικὴν του πορείαν. Ἡ πρώτη τραγωδία του ἦτο ὅτι ὑπέκυψεν εἰς τοὺς Ρωμαίους, ὁπότε καὶ ἔχασε διὰ πρώτην φοράν εἰς τὴν ἱστορίαν τὴν πολιτικὴν του ὑπαρξιν. Ἦτο ἡ ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ κοσμοκράτειρα Ρώμη ὑπέτασεν ὑπὸ τὸ πέλμα της καὶ ἐξηφάνιζεν ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς γῆς τὴν ἐλευθερίαν τῶν μεσογειακῶν λαῶν. Ὅμως οἱ ὑποταχθέντες εἰς τὴν

Πανηγυρικὸς λόγος, ἐκφωνηθεὶς κατὰ τὴν 25ην Μαρτίου 1967, κατ' ἐντολὴν τῆς Συγκλήτου, εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

Ρώμην Ἕλληνες κατώρθωσαν μετὰ τὸ πνεῦμα των νὰ ἀφομοιώσουν τὴν Ρώμην καὶ μετὰ πάροδον τεσσάρων καὶ πλέον αἰώνων τὸ ρωμαϊκὸν κράτος ἐχωρίσθη εἰς δύο μεγάλα τμήματα, δυτικὸν καὶ ἀνατολικὸν. Τὸ ἀνατολικὸν ἔγινεν ἐξ ὁλοκλήρου ἑλληνικὸν καὶ ἀπ' αὐτὸ προῆλθε ὁ μέγας βυζαντινὸς πολιτισμὸς. Ὁ φόβος τοῦ Κάτωτος ὅτι οἱ Ἕλληνες μετὰ τὴν φιλοσοφίαν των καὶ τὰ γράμματά των ἀποτελοῦν κίνδυνον διὰ τὴν Ρώμην ἔγινε τότε πραγματικότης. Ἡ Ἑλλάς εἶχεν ὑποτάξει τὴν Ρώμην μετὰ τὸν Δούρειον ἵππον τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. Μετὰ τὴν νίκην τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἐπῆλθεν ἡ κάθαρσις τῆς πρώτης μεγάλης τραγωδίας τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν ἱστορίαν των. Ἡ ἑλληνικὴ δημιουργία θὰ συνεχισθῆ τώρα ἐπὶ χίλια ἔτη, κατὰ τὰ ἑποῖα τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα, ἠνωμένον μετὰ τὸν Χριστιανισμόν, θὰ διατηρήσῃ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν ἀνατολικὴν Μεσόγειον καὶ θὰ φέρῃ εἰς φῶς τὸν μέγαν βυζαντινὸν πολιτισμόν, τοῦ ἑποίου τὸ μεταφυσικὸν βάθος καὶ κάλλος θὰ συγκινήσῃ Ἀνατολήν καὶ Δύσιν καὶ θὰ ἀκτινοβολήσῃ εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Ὁ βυζαντινὸς πολιτισμὸς ὡς κατόρθωμα ὑπῆρξεν ἡ κάθαρσις τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὴν πρώτην μεγάλην ἱστορικὴν των τραγωδίαν.

Ἡ δευτέρα μεγάλη ἱστορικὴ τραγωδία τῶν Ἑλλήνων ἦτο ἡ πτώσις τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἡ ἀπώλεια τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας καὶ παρουσίας τῶν Ἑλλήνων. Ἡ Πόλις, τὸ φωτεινὸν τοῦτο σύμβολον τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ, κατεκτήθη ἀπὸ τοὺς Τούρκους, τὸ δὲ ἑλληνικὸν Γένος ἔχασε τὴν οἰκουμενικὴν του ἀκτινοβολίαν καὶ περιῆλθεν εἰς πολιτικὴν ἀφάνειαν. Ἄν κρίνωμεν αὐτὰς τὰς δύο ἱστορικὰς τραγωδίας τοῦ Ἑλ-

ληγισμοῦ ἀπὸ τὸ παρόν, ἀπὸ τὴν σημερινὴν ἱστορικὴν στιγμὴν, πρέπει, χωρὶς δισταγμὸν, νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ δευτέρα τραγωδία ὑπῆρξε διὰ τὸν Ἑλληνισμὸν σκληροτέρα καὶ πολὺ χειροτέρα τῆς πρώτης. Ὁ ἱστορικὸς πόνοσ, τὸν ὁποῖον αἰσθανόμεθα δι' αὐτὴν, εἶναι πολὺ βαρύτερος καὶ πολὺ συγκλονιστικώτερος τοῦ ἱστορικοῦ πόνου, τὸν ὁποῖον δοκιμάζομεν διὰ τὴν πρώτην τραγωδίαν. Τὸ 1821, τὰ ἀγωνίσματα τοῦ ὁποῖου τιμῶμεν σήμερον, ἀπετέλεσε τὴν ἀπαρχὴν τῆς καθάρσεως τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὴν δευτέραν ἱστορικὴν των τραγωδίαν, ἡ ὁποία διήρκεσεν ἄλλα τετρακόσια χρόνια. Ὁ Δούρειος ἵππος διὰ τὴν κάθαρσιν αὐτὴν ἦτο ἡ Ὁρθοδοξία, αἱ Κοινοὶτες, τὸ Κρυφὸ Σχολεῖο καὶ ὁ ἐμπορικὸς στόλος τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων. Ἡ διαδικασία τῆς καθάρσεως συνεχίζεται ἀπὸ τὸ '21 μέχρι σήμερον, μεγάλα δὲ στάδια αὐτῆς τῆς διαδικασίας ὑπῆρξαν οἱ ἀγῶνες τοῦ '21 καὶ '13, ὁ πρῶτος παγκόσμιος πόλεμος καὶ οἱ ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὸν δεύτερον παγκόσμιον πόλεμον. Σήμερον ἡ διαδικασία τῆς τραγωδίας αὐτῆς καὶ ἡ προσπάθεια πρὸς κάθαρσιν συνεχίζεται εἰς δύο ἑλληνικοὺς χώρους, εἰς τὴν Κύπρον καὶ εἰς τὴν Βόρειον Ἠπειρον. Ὅλοι οἱ ἀγῶνες μετὰ τὸ '21 ἀποτελοῦν προσπάθειαν τοῦ ἔθνους νὰ φθάσῃ εἰς πλήρη κάθαρσιν τῆς μεγάλης του τραγωδίας τοῦ 1453. Τὸ βάρος αὐτῆς τῆς τραγωδίας, εἴτε τὸ ὁμολογοῦμεν εἴτε δὲν τὸ ὁμολογοῦμεν, μᾶς βαραίνει ὅλους μέχρι σήμερον καὶ ἀναστέλλει τὴν οἰκουμενικὴν προβολὴν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Ἡ σημερινὴ κρίσιμος ἐποχὴ ὑποχρεώνει τοὺς λαοὺς, οἱ ὁποῖοι ἔχουν μεγάλην ἱστορικὴν μοῖραν, νὰ συνειδητοποιήσουν τὴν ἀποστολὴν των, ἐὰν δὲν θέλουν νὰ γίνουν βάρος τῆς γῆς. Καὶ εἶναι θεβαίως ἀληθὲς ὅτι καγενὸς λαοῦ ἡ ἱστορία δὲν ἐπαναλαμβάνεται, ἐξ ἄλλου

ὁμως εἶναι ἐξ ἴσου ἀληθές ὅτι, ἕποιος λαός ἔχει μεγάλην ἱστορικὴν μοῖραν, αὐτὸς εἶναι ἀπὸ τὰ πράγματα ὑποχρεωμένος νὰ ἀναπροσαρμόσῃ τὰς δυνάμεις του, διὰ νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὴν μεγάλην ἱστορικὴν δοκιμασίαν τῆς ἐποχῆς μας καὶ νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὰ ἀδυσώπητα αἰτήματα καὶ προβλήματα τῆς συγχρόνου ἐποχῆς, ἢ ὅποια δὲν εἶναι ἀπλῶς ἐποχὴ μεταβατικὴ, ἀλλὰ ἐπαναστατικὴ. Ὁ Ἑλληνισμός, ὁ ὁποῖος καὶ μεγάλην ἱστορικὴν μοῖραν ἔχει ἀλλὰ καὶ ἀποτελεῖ, σχετικῶς πρὸς ἄλλους λαούς, ὀλιγάνθρωπον ἔθνος, εἶναι περισσότερον παντὸς ἄλλου λαοῦ ὑποχρεωμένος νὰ συνειδητοποιήσῃ τὰ σημερινὰ του προβλήματα.

Τὸ πρῶτον χρέος, ποῦ ἔχει ὁ σύγχρονος Ἑλληνισμός, εἶναι νὰ σχηματίσῃ σαφῆ εἰκόνα διὰ τὴν κατάστασιν, ἢ ὅποια ἐδημιουργήθη γύρω του μετὰ τὸν δεύτερον παγκόσμιον πόλεμον. Ἄν ρίψωμεν ἕνα βλέμμα εἰς τὴν κατάστασιν αὐτήν, θὰ ἴδωμεν ὅτι οἱ ἀραβικοὶ λαοί, ὅπου τὸ ὄνομα τῆς Ἑλλάδος ἐξακολουθεῖ νὰ διατηρῆ μέγα κῦρος, ἀποκτοῦν σιγὰ-σιγὰ τὴν αὐτοσυνειδησίαν των καὶ ἴσως κάποτε κατορθώσουν νὰ ἐνωθοῦν. Εἶναι λοιπὸν τοῦτο νέον στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον ἐπιβάλλει εἰς ἡμᾶς νὰ ρυθμίσωμεν τὴν συμπεριφορὰν μας ἀναλόγως. Ἐντὸς τοῦ ὄγκου τῶν λαῶν αὐτῶν ἔχει δημιουργηθῆ ἕνα νέον κράτος, τὸ Ἰσραήλ, τὸ ὁποῖον ὡς πολιτικὴ μονὰς παρουσιάζει μεγάλην δυναμικότητα καὶ ἀσφαλῶς θὰ εἶναι εἰς τὸ ἄμεσον μέλλον, ἐντὸς τῆς ἀνατολικῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου, σοβαρὸς ἀνταγωνιστὴς τῶν Ἑλλήνων. Ἐὰν μετακινήσωμεν τὸ βλέμμα μας ἀπὸ τὰ ἀραβικὰ κράτη πρὸς βορρᾶν, συναντῶμεν τὴν Τουρκίαν, ἢ ὅποια ἐμφανίζεται σήμερον ὡς ἰσχυρὸν ἐθνικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον, ἂν καὶ σύμμαχον, συμπεριφέρεται ἀπειλητικῶς πρὸς ἡμᾶς. Καὶ ὁμως ἡ πολιτικὴ σωφροσύνη

θα ἔπρεπε νὰ ὀδηγήσῃ τὴν Τουρκίαν εἰς πραγματικὴν φιλίαν μετὰ τοὺς Ἑλληνας, διότι, δίχως αὐτὴν τὴν φιλίαν, εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ Τουρκία θὰ εἶναι καταδικασμένη εἰς ἄγονον ἀντίδρασιν ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων καὶ δὲν θὰ φθάσῃ ποτὲ εἰς γονιμοποίησιν καὶ ἀξιοποίησιν τῶν δυνάμεών της. Ἡ ἀπουσία τῶν Ἑλλήνων ἐκ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐδημιούργησε διὰ τὴν Τουρκίαν μέγα κενόν, τὸ ὅποιον δὲν φαίνεται πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ἀναπληρωθῇ. Ὁ μόνος τρόπος πρὸς πλήρωσιν αὐτοῦ τοῦ κενοῦ εἶναι ἡ πραγματικὴ φιλία τῆς Τουρκίας πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Πρὸς βορρᾶν, ὅπου κατ' οὐσίαν πρόκειται περὶ τοῦ θώρακος τῆς Ἑλλάδος, τὰ Σλαβικὰ κράτη δὲν εἶναι, ὅπως ἦσαν τὸν παλαιότερον καιρὸν, ἀνοργάνωτα, ἀλλὰ εἶναι αὐστηρῶς ὠργανωμένα. Δὲν ἔχει καμμίαν σημασίαν πῶς εἶναι ὠργανωμένα, δηλαδὴ ποῖον πολιτικὸν καθεστῶς τὰ διέπει, ἀλλὰ ὅτι εἶναι ὠργανωμένα. Εἶναι ἡ πρώτη φορά εἰς τὴν ἱστορίαν, ὅπου κατὰ μῆκος τοῦ θώρακος τῆς Ἑλλάδος ὑπάρχουν δύο κράτη, αὐστηρῶς ὠργανωμένα, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἓνα εἶναι ἡ Βουλγαρία μετὰ πληθυσμὸν ἴσον πρὸς τὸν πληθυσμὸν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὸ ἄλλο ἡ Γιουγκοσλαβία μετὰ πληθυσμὸν ὑπερδιπλάσιον τῆς Ἑλλάδος. Μετὰ τὴν διαμόρφωσιν αὐτὴν τοῦ χώρου περὶ ἡμῶν κατ' οὐσίαν μένει εἰς ἡμᾶς ἀνοικτὴ πρὸς ἔξοδον καὶ δρᾶσιν μόνον ἡ θάλασσα καὶ βεβαίως εἰς τὴν θάλασσαν καὶ σήμερον εἶναι οἱ Ἕλληνες μεταξὺ τῶν πρώτων. Μόνον εἰς τὸ ὑγρὸν στοιχεῖον ἔχουν οἱ Ἕλληνες νὰ παρουσιάσουν καὶ σήμερον οἰκουμένην δρᾶσιν. Ἀπὸ ξηρᾶς ὁμως ἡ Ἑλλάς ἔχει ἀποκοπῆ ἀπὸ τὴν ἐλευθέραν δυτικὴν Εὐρώπην, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει. Τὸ γεγονὸς ἀκριβῶς τοῦτο πρέπει νὰ τὸ ἔχη κανεὶς ὑπ' ὄψιν του διὰ κάθε τι, τὸ ὅποιον θὰ σκεφθῇ ἢ θὰ πράξῃ διὰ τὴν Ἑλλάδα, εἴτε εἶναι πολιτικὸς

εἶτε ἀπλοῦς πολίτης. Οἱ Ἕλληγες πρέπει γὰ γνωρίζουν ὅτι σήμερον ἡ χώρα των δέχεται τὴν πίεσιν ὄλου τοῦ ὄγκου τῆς Ἀσίας καὶ μέρος τοῦ ὄγκου τῆς Εὐρώπης, ἡ πίεσις δὲ αὐτὴ εἶναι δυνατὸν γὰ ἀποβῆ καταλυτικὴ διὰ τὴν Ἑλλάδα. Καὶ τοῦτο, διότι ὑπάρχει ἓνας ἱστορικὸς νόμος. Ὁ νόμος αὐτὸς λέγει ὅτι, ὅταν οἱ λαοὶ τῆς Ἀσίας ἢ τῆς Εὐρώπης φθάσουν εἰς τὴν Μεσόγειον, καταλύουν τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος. Κατ' οὐσίαν ἡ Ἑλλάς εἶναι ἓνα ἀκρωτήρι τῆς Εὐρώπης· ἓνα σύνολον βράχων καὶ μικρῶν πεδιάδων· ἓνας ἀπλὸς ἐξώστης τῆς Εὐρώπης. Πρέπει γὰ γίνη συνειδητὸν ὅτι ἡ Ἑλλάς εἶναι ἐλευθέρη, πρῶτον διότι ἀγωνίζεται, καὶ δεύτερον διότι εἰς τὴν πίεσιν τῶν δύο ἡπείρων ἐπὶ τῶν ὤμων τῆς ἀντιτίθεται ἡ πίεσις τοῦ ὠκεανοῦ, ἡ ὁποία μέχρι σήμερον τοῦλάχιστον ἀπεδείχθη ἰσχυροτέρα. Ἡ ξηρὰ πιέζει πρὸς τὴν θάλασσαν, τοῦτο εἶναι νόμος τῆς γεωπολιτικῆς, ἀλλὰ καὶ ἡ θάλασσα πιέζει πρὸς τὴν ξηράν. Καὶ δὲν ἔχομεν ἀνάγκη γὰ ἀνατρέξωμεν εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἄλλων διὰ γὰ πεισθῶμεν· ἡ ἰδικὴ μας ἱστορία ἐπικυρώνει τοῦτο. Ἡ θάλασσα ἔσωσε τὸν Ἑλληνισμόν εἰς ὅλας τὰς κρισίμους στιγμὰς τῆς ζωῆς του.

Ἡ κατάστασις λοιπὸν αὐτὴ μᾶς ὑποχρεώνει γὰ θέσωμεν ἐξ ἀρχῆς ὡς λαὸς τὸ θέμα τῆς ὀλιγανθρωπίας μας. Εἴμεθα ὀλίγοι μέσα εἰς μίαν πλήμμυραν. Χωρὶς πληθυσμὸν συμπαγῆ καὶ πυκνὸν ἓνας λαὸς δὲν εἶναι δυνατὸν γὰ κρατήσῃ τὸ ἔδαφός του. Τοῦτο εἶναι ἀδυσώπητον δίδαγμα τῆς ἱστορίας. Ὅταν ὄλοι οἱ λαοὶ γύρω μας πολλαπλασιάζονται ἀπειλητικῶς δι' ἡμᾶς, δὲν ὑπάρχει ἄλλη διέξοδος παρὰ γὰ πολλαπλασιασθῶμεν καὶ ἡμεῖς. Κάθε ἄλλη διδασκαλία θὰ εἶναι δι' ἡμᾶς καταστρεπτικὴ. Εὐρισκόμεθα πράγματι καὶ ὡς πρὸς τὸ πρόβλημα τοῦτο εἰς μίαν κρίσιμον καμπὴν τῆς ἱστορίας

μας. Γνωρίζομεν βεβαίως καλῶς ὅτι ὁ πολλαπλασιασμός αὐτὸς συμβαδίζει πάντοτε μὲ τὰ μέσα τῆς παραγωγῆς τῶν ἀγαθῶν καὶ μὲ τὴν παράλληλον οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν ἑνὸς λαοῦ. Συνεπῶς ἡ ἀνάπτυξις τῆς βιομηχανίας καὶ τῆς ὅλης οἰκονομίας, καὶ μάλιστα ἡ αὐτοδύναμος καὶ ἐξαντλητικὴ, ἐπιβάλλεται εἰς ἡμᾶς ὡς πρωταρχικὸν χρέος. Τὸ αἶτημά μας πρέπει γὰρ εἶναι ὅτι ἐντὸς ὠρισμένου χρονικοῦ διαστήματος ὁ πληθυσμὸς τῆς χώρας πρέπει γὰρ διπλασιασθῆ, διότι αὕτη εἶναι ἡ μόνη δικαίως ἀσφαλείας, τὴν ὁποίαν πρέπει γὰρ ἔχει ἕνας λαός, ὅταν μάλιστα ὁ πολλαπλασιασμός τῶν ἄλλων εἶναι ἀπειλητικός. Τὸ δὲ λεγόμενον, ὅτι ἡ Ἑλλάς δὲν δύναται γὰρ κρατήσῃ πληθυσμὸν διπλάσιον, εἶναι οἰκτρὰ πλάνη, ἡ ὁποία ὀφείλεται εἰς ἄγνοιαν τῶν δυνατοτήτων τῆς ἐλληνικῆς γῆς καὶ τῶν ἱκανοτήτων τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ.

Ἡ εἴσοδος τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν ἀγορὰν θὰ ἐντείνῃ εἰς τὸ μέγιστον — καὶ τοῦτο πρέπει γὰρ γίνῃ γενικὴ συνείδησις — ὅλα τὰ ἤδη ὑπάρχοντα ἐσωτερικὰ προβλήματα τοῦ τόπου μας. Καὶ πέραν τούτου θὰ γεννήσῃ ἄλλα προβλήματα, τὰ ὁποῖα δὲν φαίνονται ἀκόμα. Καὶ τὸ πρῶτον πρόβλημα, τὸ ὁποῖον ἔχει ἤδη θέσει ριζικώτατα, εἶναι τὸ πρόβλημα τῆς αὐτόχθονος ἐλληνικῆς βιομηχανίας. Τὸ πρόβλημα τοῦτο εἶχεν ὡς τώρα μορφήν ἀπλῶς φυτοζωϊκὴν. Εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι σήμερον δὲν εἶναι δυνατόν ἕνας λαός γὰρ κρατήσῃ τὴν γῆν του χωρὶς ἰδικὴν του αὐτόχθονα βιομηχανίαν, ἐκτὸς ἂν θέλῃ γὰρ τὸν ἀλέση ὁ τροχὸς τῆς ἱστορίας, διότι τὰ πράγματα εἶναι σήμερον σκληρὰ καὶ ἀδυσώπητα. Θὰ ἐντείνωμεν εἰς τὸ ἔπακρον τὴν γεωργικὴν μας παραγωγὴν, ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατόν γὰρ περιορισθῶμεν μόνον εἰς αὐτήν, ἐὰν δὲν θέλωμεν γὰρ ἀποθάνωμεν ὡς

λαός ἢ γὰ γίνωμεν δοῦλοι τῶν ἄλλων, παράγοντες καὶ προσφέροντες εἰς τοὺς ἄλλους προϊόντα πολυτελείας, τῶν ὁποίων ἢ κατανάλωσις θὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἰδιοτροπίαν τῶν πλουσίων λαῶν.

Ὅταν ὁμιλῶμεν περὶ αὐτόχθονος βιομηχανίας, ἐννοοῦμεν βιομηχανίαν ἰσότιμον πρὸς τὴν βιομηχανίαν τῶν προηγμένων λαῶν. Αἱ βιομηχανικαὶ δηλαδὴ μονάδες, αἱ ὁποῖαι θὰ ἰδρυθοῦν εἰς τὸν τόπον μας, θὰ πρέπει γὰ εἶναι ἰσότιμοι εἰς ποιότητα, συγχρόνως δὲ γὰ εἶναι μονάδες δι' ὅλα τὰ βασικὰ εἶδη τῆς ζωῆς καὶ ὄχι μόνον διὰ μερικά, ὅποτε καὶ πάλιν θὰ εἴμεθα εἰς ἀδυναμίαν. Ἡ ἰδρυσις βιομηχανίας θὰ γίνῃ, διότι δὲν εἶναι δυνατόν γὰ γίνῃ τίποτε ἄλλο διὰ γὰ ἐπιζήσωμεν ὡς λαός. Θὰ γίνῃ δὲ μὲ ἑλληνικὰ καὶ μὲ ξένα κεφάλαια, ἐφ' ὅσον διατηρήσωμεν τὴν ἐλευθερίαν μας. Τὰ ξένα κεφάλαια θὰ ἔλθουν, ὅταν ἔχωμεν πολιτικὴν εὐστάθειαν, διότι τὸ κεφάλαιον, ὅσον δειλὸν εἶναι, ὅταν δὲν ἔχη ἀσφάλειαν, τόσον τολμηρὸν εἶναι, ὅταν ἔχη ἀσφάλειαν. Τότε ἀκριβῶς θὰ ἔλθῃ τὸ κεφάλαιον ἐδῶ καὶ θὰ ἔλθῃ διὰ τὸν ἑαυτὸν του, ὄχι δι' ἡμᾶς, ἀλλὰ, ὅταν ἔλθῃ, θὰ ἀπασχολήσῃ τοὺς Ἕλληνας. Συγχρόνως θὰ ἔλθῃ διὰ γὰ κατακτῆσῃ τὴν ἀγορὰν τῆς Μέσης Ἀνατολῆς, ὅπου ὑπάρχει μέγα κενόν. Ἡ Ἑλλάς ὡς χώρος εἶναι χώρα ἐπίκεντρος καὶ ἔχει τεραστίαν σημασίαν διὰ τὸ κεφάλαιον. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς πρέπει γὰ ὁργανωθῆ ἢ Ἑλλάς βιομηχανικῶς καὶ τεχνικῶς, δίχως ὅμως γὰ χάσῃ τὸ αἰώνιον πνεῦμα της, τὸ ὁποῖον τὴν προστατεύει διὰ γὰ μὴ μεταβληθῆ εἰς ἀπλὴν μᾶζαν ἀνθρώπων. Καὶ τοῦτο ἀκριβῶς εἶναι τὸ κρίσιμον σημεῖον δι' ἡμᾶς, γὰ μὴ γίνωμεν μᾶζα, ὅποτε κινδυνεύομεν γὰ γίνωμεν δοῦλοι τῶν ἄλλων.

Δύο μεγάλαι ἀνάγκαι τίθενται ἐνώπιόν μας, ἢ μία

είναι να διατηρήσωμεν τὴν προσωπικότητά μας ὡς Ἑλλη-
γες, ἢ δὲ ἄλλη νὰ ἀναπτύξωμεν τὴν οἰκονομίαν καὶ
τεχνικὴν τοῦ τόπου μας. Εἴμεθα συνεπῶς ὑποχρεωμέ-
νοι νὰ καλλιεργήσωμεν ἐξ ἴσου καὶ τὰ δύο εἶδη ἐπι-
στημῶν, τὰς ἀνθρωπιστικὰς καὶ τὰς φυσικομαθηματι-
κὰς ἐπιστήμας. Πᾶσα ἀμέλεια ὡς πρὸς αὐτὸ θὰ πληρω-
θῇ βαρῦτατα. Ἡ ἀνάγκη τῆς ζωῆς προβάλλει σήμερον
καὶ τονίζει περισσότερο τὴν τεχνικὴν καὶ τὴν οἰκονομί-
αν, ὅμως οὔτε ἡ μία οὔτε ἡ ἄλλη εἶναι δυνατὴ χωρὶς ἐ-
πιστήμην. Τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου παρακινεῖται ἀπὸ
τὴν χρείαν τῆς ζωῆς διὰ νὰ δημιουργήσῃ τεχνικὴν καὶ
οἰκονομίαν· ἡ ἐπιστήμη ὅμως δὲν ρυθμίζεται ἀπὸ τὴν ἀ-
νάγκη τῆς ζωῆς, ἀλλὰ ὑπάρχει καὶ κινεῖται «ἐαυτῆς
ἕνεκα». Ἦδη ὁ Ἀριστοτέλης ἐχώρισε τὰ «πρὸς τὴν
γνώσιν» ἀπὸ τὰ «πρὸς τὴν χρῆσιν». Μὲ τὰ πρῶτα, «τὰ
καλὰ καὶ ἐλευθέρια», καταγίνεται ἡ ἐπιστήμη. Μὲ τὰ
δεύτερα, «τὰ χρήσιμα καὶ ἀναγκαῖα», καταπονεῖται ἡ
τεχνικὴ καὶ ἡ οἰκονομία. Ὁ Ἀριστοτέλης ἐπίσης ὥρισε
τὸν ἄνθρωπον ὡς πολιτικὸν καὶ ὡς οἰκονομικὸν ζῶον.
Ἔχει μεγάλην σημασίαν νὰ καταλάβωμεν τὴν σχέσιν,
ἡ ὁποία ὑπάρχει μεταξὺ ἐπιστήμης ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος
καὶ τεχνικῆς καὶ οἰκονομίας ἀπὸ τὸ ἄλλο. Ὡς συστή-
ματα πράξεων ἡ τεχνικὴ καὶ ἡ οἰκονομία καὶ ὡς ἐφαρ-
μογὴ ἐπιστημονικῶν πορισμάτων ἐξαρτῶνται πάντοτε
ἀπὸ τὴν ἐπιστήμην. Συνεπῶς δίχως ἐπιστήμην δὲν εἶ-
ναι δυνατὸν νὰ ἔχωμεν προηγμένην τεχνικὴν καὶ οἰκο-
νομίαν. Ἡ τεχνικὴ καὶ ἡ οἰκονομία ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος
ἔχουν σχετικὴν αὐτοτέλειαν, ἐφ' ὅσον ἐπιδιώκουν νὰ
καλύψουν ἀνάγκας τῆς ζωῆς· ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὅμως
δὲν ἔχουν αὐτοτέλειαν, διότι δίχως τὴν ἐπιστήμην δὲν
εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξουν. Ἐπίσης τοὺς τρόπους κατὰ
τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ λειτουργοῦν ἡ τεχνικὴ καὶ ἡ οἰ-

κοινομία τούς προσφέρει πάντοτε ἢ ἐπιστήμη, ἢ ὁποία ἀκριβῶς ἐφευρίσκει, ἐπινοεῖ. Λέγεται συνήθως ὅτι ἡ ἀνάγκη τῆς ζωῆς ἐφευρίσκει. Τοῦτο εἶναι πλάνη. Ἡ διάνοια εἶναι ἐκείνη, ἢ ὁποία ἐφευρίσκει, αὐτὴ κατευθύνει καὶ τὴν οἰκονομίαν καὶ τὴν τεχνικὴν. Καὶ τὰ δύο αὐτὰ συστήματα εἶναι συνεπῶς διανοητικά, δηλαδὴ ὀργανώνονται ἀπὸ τὴν διάνοιαν καὶ τὴν ἐπιστήμην τοῦ ἀνθρώπου, ἐνῶ ἡ ἀπλή ἀνάγκη περιμένει ἀπλῶς νὰ καρπωθῇ τὰς προσφοράς των. Οἰκονομία καὶ τεχνικὴ ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος ὑποβαστάζουν τὴν ζωὴν τοῦ πνεύματος, τῆς πολιτικῆς, τῆς ἐπιστήμης, τῆς τέχνης καὶ τῆς φιλοσοφίας, ἀπὸ τὸ ἄλλο ὅμως μέρος ἐμπνέονται ἀπὸ αὐτὰ τὰ μεγάλα δημιουργήματα τοῦ πνεύματος. Εἶναι γεγονός ὅτι ἡ τεχνικὴ καὶ ἡ οἰκονομία εἶναι ὄρος τῆς ἐλευθερίας τοῦ πνεύματος. Ἐξ ἄλλου ὅμως τὸ πνεῦμα εἶναι ὁ πρῶτος ὄρος, εἶναι τὸ πρῶτον κινοῦν τὴν τεχνικὴν καὶ τὴν οἰκονομίαν. Συνεπῶς ἡ σχέσις μεταξὺ οἰκονομίας καὶ τεχνικῆς ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος καὶ ἐπιστήμης ἀπὸ τὸ ἄλλο εἶναι βαθύτατα διαλεκτικὴ, δηλαδὴ εἶναι συνηρημένα τὸ ἓνα μὲ τὸ ἄλλο καὶ ὄχι ἐξηρητημένα, ὅπως θέλει ὁ Μαρξισμός.

Κάτω ὅμως ἀπὸ τὸ πρόβλημα τῆς ἀναπτύξεως τῆς οἰκονομίας καὶ τεχνικῆς καθὼς καὶ τῆς ἐπιστήμης ὑπάρχει τὸ τεράστιον θέμα τῆς παιδείας, τοῦ ὁποίου ἡ σημασία καταδεικνύεται συνεχῶς καὶ περισσότερο, τῆς παιδείας ὅμως τῆς πραγματικῆς. Διότι χωρὶς τὴν πνευματικὴν ὑποδομὴν, τὴν ὁποίαν μόνον ἡ παιδεία θὰ δώσῃ, δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἡ ἐπιτυχία τῶν μεγάλων στόχων τῆς ζωῆς, δηλαδὴ τῆς ἐπιστήμης, τῆς οἰκονομίας καὶ τεχνικῆς. Ἀπαιτεῖται λοιπὸν παιδεία, γενικὴ, ἀνθρωπιστικὴ, καὶ παιδεία εἰδικὴ, τεχνικὴ. Εἰς τὸ θέμα τοῦτο δὲν χωρεῖ καμμία ἀπολύτως ὑποχώ-

ρησις. Δυστυχῶς ὁμως μέχρι σήμερον ἡ Πολιτεία δὲν συνεκέντρωσε τὴν προσοχὴν της σοβαρῶς εἰς τὸ πρωταρχικὸν τοῦτο θέμα. Ἐνας δρόμος ὑπάρχει πρὸς λύσιν τοῦ προβλήματος τούτου: Διακομματικὴ ἐκπαιδευτικὴ πολιτικὴ. Διότι τὸ πρόβλημα εἶναι τὸ ὑπ' ἀριθμὸν ἕνα ἔθνικὸν πρόβλημα τοῦ τόπου καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀντιμετωπισθῇ ἀπὸ ἕνα κόμμα, οἷονδῆποτε καὶ ἂν εἶναι τοῦτο.

Ἄλλὰ οὔτε τοῦτο εἶναι ἀρκετὸν. Διότι εἶναι ἡ πρώτη φορά εἰς τὴν ἱστορίαν μας, ὅπου ὁ ροῦς τῶν πραγμάτων ἔρχεται νὰ μᾶς ἐπιβάλη ὄρους διὰ νὰ ζήσωμεν. Τὰ κόμματα ὀφείλουν νὰ χρησιμοποιήσουν τὴν πείραν ἄλλων τῶν εἰδῶν τῆς ἡγεσίας, τὴν ὁποίαν διαθέτει ὁ τόπος, τῆς ἐπιστημονικῆς, τῆς τεχνικῆς καὶ τῆς οἰκονομικῆς, διὰ νὰ ἀνταποκριθοῦν εἰς τὸ μέγα θέμα τῆς παιδείας. Τοῦτο ἰσχύει καὶ διὰ τὰ ἄλλα προβλήματα τῆς ζωῆς. Ὅλα τὰ εἶδη τῆς ἡγεσίας εἶναι σήμερον ἀπαραίτητα, ὄχι ὁμως τὸ καθένα χωριστά, ἀλλὰ εἰς τὴν σύθεσίν των. Ἡ πολιτικὴ ἡγεσία, εἰς τὴν ὁποίαν βεβαίως ἀνήκει τὸ μέγα ἔργον, μόνη της σήμερον, ὄχι μόνον ἐδῶ, ἀλλὰ πουθενὰ εἰς τὸν κόσμον, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὰ προβλήματα τῆς ζωῆς.

Εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι οἱ Ἕλληνες ἕως τῶρα ὀφείλουν τὴν ἐπιδίωσίν των μέσα εἰς τὴν ἱστορίαν εἰς δύο παράγοντας, εἰς τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰς θυσίας διὰ τὴν ἐλευθερίαν καὶ εἰς τὴν πνευματικὴν των ὑπεροχὴν. Τὸ ἕν συνδέεται μὲ τὸ ἄλλο. Ἡ σημερινὴ τροπὴ τῶν καιρῶν μᾶς ἐπιβάλλει νὰ ἐπανακτήσωμεν τὴν πνευματικὴν ὑπεροχὴν, νὰ διακριθῶμεν καὶ εἰς τοὺς ἀγῶνας τοῦ πνεύματος, ἄλλως κινδυνεύομεν. Αὐτὸ ὁμως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ χωρὶς τὴν καθολικὴν ἀναπροσαρμογὴν τῶν δυνάμεών μας, οὔτε χωρὶς τὴν ἀναγέννησιν καὶ ρι-

ζικὴν ἀναπροσαρμογὴν τῆς παιδείας. Τὰ πράγματα πι-
έξουν τόσο πολὺ εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο, ὥστε φαίνε-
ται νὰ μὴ μᾶς παίρνη ὁ χρόνος, διότι ὅλα ἔχουν ἀλλά-
ξει γύρω μας, εἰς τοὺς ἄλλους δηλαδὴ λαοὺς, καὶ κι-
νοῦνται μὲ ἄλλον ρυθμὸν ἀπὸ ὅ,τι ἴσως νομίζομεν. Ἡ
προσωπικὴ μου γνώμη εἶναι ὅτι πρέπει νὰ ἀρχίσωμεν
ἀπὸ τὰ ἀνώτατα πνευματικὰ ἰδρύματα. Εἰς αὐτὰ πρέ-
πει νὰ δώσωμεν ὅλα τὰ μέσα διὰ νὰ ἀναπτύξουν τοὺς
τροφίμους των. Πρέπει ν' ἀρχίσωμεν ἐκ τῶν ἄνω, ἀ-
κριβῶς ἐπειδὴ δὲν μᾶς παίρνει ὁ καιρὸς καὶ ἐπειδὴ
οἱ ἄλλοι γύρω μας τρέχουν μὲ ταχύτερον ρυθμὸν. Πα-
ραλλήλως εἶναι ἀνάγκη ὠρισμένα ἀπὸ τὰ Γυμνάσια τοῦ
κράτους, ἓνα τουλάχιστον κατὰ νομὸν, νὰ γίνουν πρότυ-
πα, νὰ ἐξοπλισθοῦν μὲ ὅλα τὰ μέσα, νὰ ἐπανδρωθοῦν μὲ
τὰς καλύτερας δυνάμεις καὶ νὰ ἀρχίσουν νὰ ἐργάζων-
ται μὲ ἄλλον ρυθμὸν. Τὸ αὐτὸ πρέπει νὰ γίνῃ καὶ διὰ
τὴν τεχνικὴν ἐκπαίδευσιν. Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνουν
ὅλα ἀμέσως, οὔτε προφθάνομεν νὰ ἀρχίσωμεν ἐκ τῶν
κάτω.

Ἄσπῃς ὅμως διὰ τὴν ἐπιβίωσιν ἐνὸς λαοῦ, ἐκτὸς τῆς
πολιτείας του καὶ τῶν μέσων τὰ ὁποῖα αὐτὴ διαθέτει,
εἶναι ἡ γλῶσσα του. Μὲ τὴν σύγχρονον ἐπικοινωνίαν μὲ
τοὺς ἄλλους λαοὺς καὶ τὴν ἀνάγκην ἐκμαθήσεως ξένων
γλωσσῶν ἀπὸ μεγάλα στρώματα τοῦ λαοῦ μας γίνεται
συνειδητὴ ὅλον καὶ περισσότερον ἡ ἀξία τῆς ἰδικῆς μας
γλώσσης καὶ τὸ μέγεθος τῆς σημασίας της. Δὲν εἶναι
δυνατὸν νὰ μάθῃ κανεὶς μίαν ξένην γλῶσσαν ἐὰν δὲν
κατέχη τὴν ἰδικήν του. Ὅσον τώρα μεγαλύτερος εἶναι
ὁ κίνδυνος διὰ τὴν ἐπιβίωσιν ἐνὸς λαοῦ, τόσο ἐσωτερι-
κωτέρα εἶναι ἡ ἀνάγκη ὁ λαὸς αὐτὸς νὰ καλλιεργῇ τὴν
γλῶσσαν του ἀκαταπαύστως διότι αὐτὴ εἶναι τὸ ὄργα-
νον τῆς ἐλευθερίας του. Γλωσσικὴ καλλιέργεια ὅμως

χωρίς ιστορικήν μνήμην καὶ συνείδησιν εἶναι πράγμα ἀδύνατον. Εἴμεθα λοιπὸν ὑποχρεωμένοι νὰ ἀφομοιώνω-
μεν συνεχῶς τὴν γλωσσικήν μας παράδοσιν κατὰ τρό-
πον γόνιμον καὶ δυναμικόν, ἢ δὲ γλωσσική παράδοσις
εὐρίσκεται μέσα εἰς τὰ κείμενα τοῦ πολιτισμοῦ μας ὀ-
λων τῶν αἰώνων. Αὐτὰ ἀκριβῶς πρέπει νὰ κυκλοφορή-
σουν μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων. "Ἄν δι' ὄλους τοὺς λαοὺς
ἰσχύη — καὶ ἰσχύει σήμερον κατὰ τρόπον ἀδυσώπητον
— τὸ «οὐκ ἔπ' ἄρτω μόνον ζήσεται ἄνθρωπος», δι' ἡ-
μᾶς, οἱ ὅποιοι εἴμεθα λαὸς μὲ ἱστορικήν μοῖραν καὶ ὀλι-
γάνθρωπος, ἰσχύει περισσότερο.

"Ἄλλο μεγάλο αἴτημα διὰ τὴν ἐπιδίωσίν μας κατὰ
τὸν σημερινὸν σκληρὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς εἶναι τὸ αἴτη-
μα ὅτι ἕνας ὀλιγάνθρωπος λαός, ὁ ὅποιος ἔχει ἱστορίαν
οἰκουμενικῆς σημασίας, πρέπει καὶ μέσα εἰς τὰ μεγάλα
σημερινὰ πλαίσια τῆς πολιτικῆς νὰ ἀσκῆ πολιτικὴν με-
γάλης, οἰκουμενικῆς γραμμῆς. Εἶναι πλάνη ὅτι ἕνας μι-
κρὸς λαός πρέπει νὰ ἀσκῆ πολιτικὴν μικρᾶς γραμμῆς.
"Ὅσον ὀλιγανθρωπότερος εἶναι ἕνας λαός, τόσον περισ-
σότερον ἢ πολιτικὴ του πρέπει νὰ εἶναι πολιτικὴ μεγά-
λης γραμμῆς, δηλαδή πρέπει νὰ εἶναι πολιτικῶς παρῶν
παντοῦ καὶ πάντοτε, διὰ νὰ γνωρίζη μὲ ἀσφάλειαν ποῖα
εἶναι τὰ συμφέροντά του καὶ πῶς πρέπει νὰ τὰ ἐπιδιώ-
κῃ. Ἡ ἔγνοια τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας, ἢ ὅποια βεβαίως,
ὀτιδήποτε καὶ ἂν γίνῃ μὲ τὴν ἐνοποίησην τῆς Εὐρώπης,
εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκομεν, δὲν πρόκειται ποτὲ νὰ καταρ-
γηθῇ, μὲ τὴν πολιτικὴν ἀκριβῶς αὐτῆς τῆς μεγάλης
γραμμῆς θὰ ἐνταθῇ εἰς τὸν μέγιστον δυνατὸν βαθμὸν.
Τοῦτο δὲ ἀκριβῶς θὰ ἐντείνῃ εἰς τὸν μέγιστον βαθμὸν
καὶ τὴν αὐτοσυνειδησίαν τοῦ λαοῦ καὶ τῆς ἡγεσίας του.
"Ὅ,τι ἄλλο λέγεται σχετικῶς εἶναι καθαρὰ δημαγωγία.

"Ἄλλο μέγα αἴτημα τῆς συγχρόνου ζωῆς μας, τὸ ὀ-

ποῖον τίθεται ἐνώπιόν μας καὶ εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ κατὰ τρόπον ἀδυσώπητον, εἶναι τὸ αἶτημα νὰ ἀναγεννήσωμεν μέσα μας, ὅ,τι ὠνόμασαν οἱ πατέρες μας Ὁρθοδοξίαν. Παρελάβομεν τὸν Χριστιανισμόν καὶ ἡ ἱστορικὴ μοῖρα ἐπεφύλαξεν εἰς ἡμᾶς τὸ προνόμιον νὰ τὸν ἐρμηνεύσωμεν, νὰ διατυπώσωμεν μὲ τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν τὰς ἀρχάς του καὶ ἔτσι νὰ τὸν παραδώσωμεν εἰς τὸν κόσμον. Τοῦτο ἀκριβῶς καὶ ἐπράξαμεν ὡς λαός. Κατὰ δὲ τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας, ὅπως εἶπαμεν, ἡ Ὁρθοδοξία μαζί με ἄλλα στοιχεῖα τῆς ζωῆς μας ἀπετέλεσε τὸν Δούρειον ἵππον διὰ νὰ ἐπιζήσωμεν. Σήμερον, πού δοκιμάζονται καὶ διασαλεύονται ἐκ δάθρων ὅλα τὰ ἱστορικά μας ἀποκτήματα καὶ ἀγαθὰ, ἔχομεν χρέος ὡς λαός νὰ ἐμβαθύνωμεν, ὅπως ἀπαιτοῦν οἱ σύγχρονοι ὄροι τῆς ζωῆς, ἄλλην μίαν φοράν εἰς τὴν πηγὴν τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ χωρὶς νὰ θίξωμεν τὸ δόγμα, τὸ ὁποῖον παραμένει ἀκίνητον, νὰ ἀναγεννήσωμεν μέσα μας τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ ἀναγέννησις αὕτη τοῦ Χριστιανισμοῦ ἔχει ἀρχίσει ἤδη νὰ γίνεται εἰς ἄλλους λαούς. Εἰς ὅσους πάλιν λαούς τοῦτο δὲν γίνεται, ἐκεῖ ὁ Χριστιανισμὸς καὶ μάλιστα ἡ Ὁρθοδοξία, τὴν ὁποίαν ἡμεῖς ἐδημιουργήσαμεν καὶ παρεδώσαμεν εἰς αὐτούς, μεταβάλλεται εἰς ὄπλον, τὸ ὁποῖον στρέφεται ἐναντίον μας. Τοῦτο ἀκριβῶς πρέπει νὰ ἔχη ὑπ' ὄψιν τῆς ἡ ὀρθόδοξος ἑλληνικὴ Ἐκκλησία, ἂν θέλη νὰ κρατήσῃ τὸ πλήρωμα τῆς χριστιανικῆς πίστεως εἰς τοὺς κόλπους τῆς. Χρειάζεται σκληρότατος ἀγὼν διὰ νὰ γίνῃ τοῦτο, ἄλλως τὰ εἰδωλα τῶν ἐφημέρων ἰδεολογιῶν θὰ καταλάβουν τὴν θέσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων.

Τὰ σύγχρονα κοινωνικὰ ρεύματα, τὰ ὁποῖα γεννῶνται γύρω ἀπὸ τὴν ἄψυχον πραγματικότητα τῶν μηχαν-

νῶν καὶ τῶν ἐργοστασίων καὶ ἐντείνονται μὲ τὴν κατὰ μάζας παραγωγὴν τῶν τεχνικῶν μέσων, μαραίνουσι τὴν πνευματικότητα καὶ τὴν δροσερότητα τῆς ψυχῆς τῶν ἀνθρώπων. Οἱ ἄνθρωποι κινδυνεύουσι νὰ γίνουσι ἀπλή μᾶζα, ἡ ὁποία τρέφεται μὲ τυποποιημένην πνευματικὴν τροφήν καὶ κατευθύνεται πρὸς ὠρισμένους σκοπούς. Τὸ εἶδωλον τῆς εὐτυχίας, τὸ ὁποῖον καλλιεργοῦν διὰ τὰς μάζας τὰ θεωρητικὰ συνεργεῖα τῶν λεγομένων ιδεολογιῶν καὶ τὸ προβάλλουσι εἰς τὸ ἀβέβαιον καὶ ἀδιόρατον μέλλον ὡς ὑπόσχεσιν πρὸς αὐτάς, ὡς δέλεαρ, δὲν εἶναι κατὰ βάθος τίποτε ἄλλο παρὰ τὸ παραμορφωμένον πρόσωπον τῶν μεγάλων ιδεῶν τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων. Ἔτσι δημιουργοῦνται δελεαστικοὶ μῦθοι διὰ νὰ κερδηθοῦν αἱ μᾶζαι τῶν ἀνθρώπων. Λαοὶ δίχως ἱστορικότητα εἶναι εὐκόλως νὰ δελεασθοῦν ἀπὸ τὰ νέα αὐτὰ εἶδωλα, τὰ ὁποῖα καλλιεργοῦν τὰ συνεργεῖα τῶν συγχρόνων θεωριῶν. Εἶναι ἐπίσης δυνατόν μὲ τὴν σκληρότητα τῆς κρατικῆς πειθαρχίας τὰ εἶδωλα αὐτὰ νὰ σφραγίσουν διὰ παντὸς τὴν ζωὴν τῶν λαῶν αὐτῶν. Λαοὶ ὅμως μὲ μεγάλην ἱστορικότητα καὶ μὲ μεγάλους ἀγῶνας διὰ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸ πνεῦμα εἶναι δύσκολον νὰ πλανηθοῦν ἀπὸ παρόμοια δελεαστικὰ εἶδωλα. Οἱ Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι ἠγωνίσθησαν πρῶτον κατὰ τὴν ἀρχαιότητα νὰ ὑψώσουν Θεοὺς ἀπηλλαγμένους ἀπὸ τὰς ζωώδεις μορφὰς τῶν θεῶν τῶν προελληνικῶν χρόνων καὶ νὰ τοὺς σμιλεύσουν εἰς τὸ μάρμαρον ὡς μορφὰς ἀνθρώπου μὲ ἀθάνατον κάλλος καὶ ἁρμονίαν, οἱ ὁποῖοι ἠγωνίσθησαν ἐπὶ αἰῶνας νὰ διατυπώσουν τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ μὲ τὴν φιλοσοφίαν των καὶ νὰ τὸ ἐκφράσουν μὲ τὴν τέχνην των, καὶ οἱ ὁποῖοι τέλος μὲ τὸ θρυλικόν των Ἔ21, δίχως ρητορισμοὺς καὶ χειρονομίας, ἐπαγέκτησαν τὴν ἐλευθερίαν των καὶ τὴν ἐπαγέφεραν εἰς τὴν ζωὴν πρω-

τόπλαστον και γενναίαν, δέν είναι δυνατόν νά στραφοῦν ποτέ εἰς τὰ ἐφήμερα εἶδωλα τῆς ἐποχῆς, διότι τότε θά ἀπεφάσιζαν νά ἀποθάνουν. Πάντοτε χωρίς θόρυβον και χωρίς πνευματικὴν και ἠθικὴν δυστοκίαν ἀναγεώνει ὁ Ἑλληνισμὸς εἰς κάθε κρίσιμον στιγμὴν τῆς ἱστορίας του τὴν ὄντοτήτά του ὡς Ἔθνος. Ἔτσι πιστεύομεν και σήμερον εἰς τὴν κρίσιμον καμπήν, τὴν ὁποίαν ὁ Ἑλληνισμὸς διέρχεται, θά διατηρήσῃ τὴν βασικὴν του καταβολήν, τὴν ἐλευθερίαν του, τὴν ὁποίαν παρέλαβεν ἀπὸ τοὺς πατέρας του, δίχως μύθους και ρομαντισμούς, οἱ ὁποῖοι ταραξοῦν τὴν ἀνθρωπίνην ἀξιοπρέπειαν και ἀνακόπτουν τὴν περαιτέρω πνευματικὴν δημιουργίαν. Οἱ Ἕλληνες εἶναι ἄλλως τε, ὅπως εἶπαμεν εἰς τὴν ἀρχήν, χρεωμένοι ἀπὸ τὴν ἱστορίαν, ἣ ὁποία κρατάει τὰ βιβλία τῆς ζωῆς και τοῦ θανάτου τῶν λαῶν, γὰ ἐπιτύχουν πλήρη κάθαρσιν τῆς δευτέρας μεγάλης τραγωδίας τῆς ζωῆς των.

1967